

Uppsala Universitet

Teologiska institutionen VT-18

C-uppsats, C2NTs

Stefan Neovius 870512-1476

Att prövas eller frestas, det är frågan.

En kritisk granskning av tolkningar och översättningen av ordet *πειρασμός* i bönen *Vår Fader*.

Handledare Håkan Bengtsson
Examinator James A. Kelhoffer

Den här uppsatsen behandlar en av Bibelns mest kända perikoper, nämligen Vår Fader i Bergspredikan. Uppsatsen handlar om tolkningen och översättningen av ordet *peirasmos* och detta sammanhang.

Den version av Vår Fader som bes idag översattes sannolikt från arameiska till grekiska och återfinns i Matteusevangeliet, samt en kortare version i Lukasevangeliet respektive Didache. I Didache tillkom en variant av den judiska lovprisningstradition som var vanlig vid judiska böner och som dogmatiserades. Redan då den nedtecknades till grekiska är den allmänna uppfattningen att bönen översattes och tolkades. Det jag gör i den här uppsatsen är att granska den grekiska texten, hur den kan översättas och tolkas, samt diskutera vilka teologiska implikationer dessa översättningar kan få.

Uppsatsen handlar om ordet *πειρασμός* (*peirasmos*) vilket översätts till att ”pröva” eller ”fresta”. Detta ord analyseras dels enskilt men också i relation till ordet *τοῦ πονηροῦ* (*tou ponerou*) som översätts ”det onda” eller ”den onde”. Översättningen och flertydigheten av ordet *πειρασμός* öppnar för många tolkningar beroende på kontext, bönens subjekt och tolkarens preferenser och det är därför nödvändigt att se till de ord som omger det och ger det kontext.

Uppsatsen diskuterar alltså översättningsmöjligheterna för ordet *peirasmos* från grekiska till svenska, de aktiva val som måste göras i översättningen, och vilka implikationer dessa val får. Den diskuterar även bönens betydelse i helhet beroende på om *peirasmos* översätts som något som händer nu eller i hänsyn till den yttersta prövningen.

Den analyserar kort hur man har översatt och tolkat bönen *Vår Fader* förr och när det har skett större avvikelser i översättningarna. Uppsatsen visar även hur man valt att översätta bönen i ett par engelskspråkiga biblar för att visa på nyanser även där.

Uppsatsens slutsats är att den mer lämpliga översättningen i förhållande till det svenska språkbruket av idag och utifrån den judiska kontext som den historiske Jesus befann sig i, är ”prövning” i förhållande till ”det onda”.

Innehållsförteckning:

Fortkortningsordlista.....	4
1. Inledning.....	5
Utgångspunkt.....	5
Syfte.....	5
Problem.....	6
Språkliga problem.....	6
Frågeställning	7
Metod och teori.....	7
2. Forskningsläge.....	8
Bönens ursprung.....	9
Peirasmos.....	11
Matteusevangeliet i övrigt.....	14
3. Analys.....	15
Litterär kontext	15
Bönens struktur.....	16
Språkliga förändringar.....	18
Översättning.....	19
Inled/utsätt.....	20
Skydda oss från det onda/den onde.....	22
Teologiska perspektiv på <i>peirasmos</i>	24
4. Diskussion.....	26
5. Sammanfattning.....	29
6. Bibliografi.....	30

Förkortningsordlista

TDNT, Theological Dictionary of the New Testament.

EDNT, Eerdmans Exegetical Dictionary of the New Testament.

BAGD, Bauer, Arndt, Gingrich and Danker.

BDAG, Bauer, Danker, Arndt and Gingrich (Bauer-Danker lexicon).

SOU, Statens Offentliga Utredningar.

1. Inledning

I Bibeln finns ett stort antal kända texter. En av de texter som är bland de mer kända ingår i Bergspredikan i Matteusevangeliet. I den perikopen hittar vi ämnet för den här uppsatsen: bönen ”Vår Fader” eller ”Fader vår”. Bönen är allmänt känd inom den kristna kyrkan som den bön som Jesus själv lärde ut. Den version av Vår Fader som idag används i Svenska kyrkan är en översättning av den grekiska versionen som Matteusevangeliet nedtecknades på i kombination med doxologin från Didache. Dessutom är den allmänna uppfattningen att Jesus undervisade på arameiska, vilket innebär att redan då den nedtecknades till grekiska, översattes och tolkades bönen. Det som är av intresse för den här uppsatsen är den grekiska texten, hur den kan översättas och tolkas, och vilka teologiska implikationer dessa översättningar kan få.

Man kan alltså konstatera att bönen, som den bes idag, inte är ordagrant återgiven såsom Jesus, enligt författaren till Matteusevangeliet undervisade den. Frågan är vilka tolkningar och översättningar som gjorts och på vilka sätt de avspeglar olika teologiska uppfattningar? Dessa och liknande tankar har lett till den här uppsatsen. De flesta frågors utgångspunkt är det omdiskuterade ordet *πειρασμός* (*peirasmos*) vilket översätts ”pröva” eller ”fresta”. Detta problem analyseras dels för sig självt men också i samband med ordet *τοῦ πονηροῦ* (*tou ponerou*) som översätts ”det onda” eller ”den onde”. Uppsatsen behandlar främst översättningen och flertydigheten av ordet *πειρασμός* eftersom det öppnar för många tolkningar beroende på kontext, bönens subjekt och tolkarens preferenser.

Utgångspunkt

Min utgångspunkt är att bönen ”Vår Fader / Fader vår” har översatts på olika sätt genom tiderna och att man kan notera vissa betydande avvikelser emellan översättningarna. Detta har bland annat påvisats av Anders Ekenberg i hans arbete: *Vår Fader Eller Fader Vår Herrens bön i bibel och gudstjänst* (2007). De avvikelser som den här uppsatsen kommer att undersöka är de som rör det grekiska ordet *πειρασμός*, ”prövning eller frestelse”, och *τοῦ πονηροῦ*, ”den eller det onda”, utifrån Ekenbergs arbete och i enlighet med Eskil Francks artikel ”Att översätta dubbeltydigheter” (1983).

Syfte

Syftet med den här uppsatsen är att visa på de teologiska tolkningsmöjligheter som de olika sätten att översätta kan ge. Den kommer att diskutera de olika teologiska perspektiv man kan få beroende på om man ber med orden ”prövning” eller ”frestelse”. Samt i vilka sammanhang dessa två varianter förekommer.

Problem

Πειρασμός är ett tvetydigt ord vilket gör att man som översättare måste göra ett val. Jag menar att de val man gör återspeglar djupare teologiska tolkningar.

Det finns ett antal problem med översättningen av ordet *πειρασμός*. Det första är, som jag skriver i inledningen, att det redan från början kan ha ändrat betydelse genom ett sekundärt språk. Det andra, vilket går i linje med uppsatsens utgångspunkt, är att olika översättningar kan ge olika uppfattningar om vad man egentligen ber om. Det tredje är att man har valt olika översättningar av ordet *πειρασμός* vid olika tidpunkter. Man har valt att avvika från en översättningstradition i bland annat 1917 års bibelöversättning och byta till en annan när man gjorde NT81. Man har tidigare varit mer konsekvent i Septuaginta, där man oftare använde ”pröva” eller ”prövas” när man översatte *πειρασμός*, medan man i 1917 års bibelöversättning har använt ”fresta” eller ”frestas” i Nya testamentet. Några exempel på detta från Septuaginta är Ps 17:3; 26:2, Job 1:21-22, Tob 12:13, Syr 4:17; 34: 9-12, Vish 3:5-6; 11: 9-10. Exempel på när man i 1917 års översättning valde att översätta till frestelse i situationer som handlar om provning är Syr 2:1-18; 33:1. När NT81 gjordes följde man istället samma linje som i Septuaginta och började mer konsekvent använda ”pröva” eller ”prövas”, vilket skapar annorlunda teologiska implikationer än den tradition man tidigare hade i att använda ”fresta”.

Den här uppsatsen skrevs till stor del på grund av detta tredje problem med *πειρασμός*. Det argument som presenteras är att eftersom NT81 avviker från exempelvis 1917 års bibelöversättning (i både Matteus och Lukas evangelier), påverkas bönen ”Vår Fader / Fader vår” och dess teologiska perspektiv.¹

Språkliga problem

I översättningsprocessen möter man ett antal språkliga problem. Ett av dessa problem är att språk utvecklas och anpassar sig efter tiden för att inte gå förlorade. Här uppstår dock två relaterade problem, dels att språket i sig ändrats så mycket att det gav en tvetydig tolkning av *ett* ord, och dels att de teologiska strömningarna i världen ständigt följer tiderna, det religiösa klimatet och mänsklighetens utveckling, och därmed också inverkar på vår förståelse av de bibliska texterna.

¹ Jag undersöker även varför man bland annat i 1917 års översättning valde att använda frestelse i stället för den ännu äldre traditionen som bland andra Deutz och Innocentius III utövade, då de översatte ordet *peirasmōs* till ”prövning”, Anders Ekenberg diskuterar detta i sitt arbete, *Vår Fader eller Fader vår Herrens bön i bibel och gudstjänst* (Svenska Bibelsällskapets skriftserie 1; Uppsala: Svenska Bibelsällskapet, 2007), 32.

Frågeställning

Min frågeställning i denna uppsats är: Vilka betydelser kan man få av bönen, *Vår Fader*, beroende på hur man översätter och tolkar ordet *πειρασμός*?

För att granska detta kommer jag även att undersöka hur man har översatt ordet *πειρασμός* de fåtal gånger där det i övrigt används i Matteusevangeliet. Utöver Matteusevangeliet så kommer jag även att göra nedslag i övriga nytestamentliga texter såsom Jakobs brev, de övriga evangelierna och Första Mosebok. Då *πειρασμός* och verbet *πειράζω* är ovanliga ord i bibeln är det av intresse att se hur det översätts i dessa verser.

Metod och teori

Uppsatsen kommer att sammanfatta och kritiskt granska den historiska diskussionen av ordet *πειρασμός* genom en grundläggande exegetisk undersökning. Inledningsvis kommer undersökningen att behandla börens historiska kontext samt vilka olika sätt man kan tolka och översätta *πειρασμός* på, dels beroende på subjekt men även på sammanhang.

Efter denna diskussion gällande översättningen kommer uppsatsen att behandla de språkliga och teologiska argument som finns för de olika alternativen. Slutligen kommer den att behandla vilka teologiska konsekvenser de olika alternativen kan få.

Jag kommer att använda Anders Ekenbergs uppsats som bakgrundsmaterial samt undersöka hur ordet *πειρασμός* används i övriga delar av Matteusevangeliet. Detta för att klargöra de olika möjligheter som finns i ordets dubbeltydighet samt för att undersöka vilken översättning som i kontexten (Bergspredikan) kan anses mest lämplig att tillämpa. Detta kommer jag behöva göra för att dels kunna utröna vilken teologi som var rådande när den första översättningsavvikelsen skedde, vilket var runt medeltiden: för att kunna utröna vilken teologi som var rådande fram till dess; samt vilken sorts teologi som utmanade den vid 1980-talet då den avvikelse som är av intresse för den här uppsatsen inträffade, det vill säga när man valde att gå tillbaka till den förutvarande tolkningen av ordet *πειρασμός*.² Utöver detta så kommer jag även att undersöka när det har skett stora avvikelser i översättningen av ordet *πειρασμός*, samt vad dessa kan ha berott på.

Jag kommer att undersöka bönen från grunden, framförallt det som ibland kallas ”den sjätte bönen”. Jag kommer dessutom att göra en egen översättning av den grekiska text jag utgår ifrån, utifrån de ordböcker och de grammatiklexikon jag har. Därefter så kommer jag att jämföra min översättning med den översättning vi använder idag (Bibel 2000), den översättning som finns i

² Ekenberg, *Vår Fader*, 32.

Bibel 1917, samt med två samtida (1990 och 2001) engelska översättningar. Inkluderandet av de engelska översättningarna beror på att jag vill visa på den bredd och de nyansskillnader som oundvikligen uppstår när texter översätts mellan språk.

2. Forskningsläge

Många forskare menar att bönen, *Vår Fader*, kommer ur ett antal andra, för judar, kända böner, eller åtminstone att Jesus har fått inspiration av dessa.³ En alternativ tolkning är att han har gjort en bön som liknar dem för att understryka att det som nämns i *Vår Fader* är det som betyder mest för oss människor. *Kaddishbönen* och *Artonbönen*, vilka utvecklades inom ett tidsspänn på ungefär 600 år i förhållande till *Vår Fader*, är exempel på böner som Jesus kan ha tagit inspiration ifrån. Det visar att den judiska kontext, det sammanhang som Jesus levde i, redan hade liknande böner som var centrala för judarna, där man bad om liknande saker.

Ett flertal forskare menar att den judiska kontexten är avgörande i översättningen och tolkningen av *Vår Fader*, eftersom Satan omnämndes på ett specifikt sätt i semitiska skrifter. Exempelvis Tord Fornberg menar i sin kommentar *Evangelium enligt Matteus*, att det är orimligt att tala om ”den onde” i bönen. Han menar att det inte var ett sätt som Satan benämndes i den semitiska kontext som Jesus ska ha befunnit sig i.⁴ Det här i sin tur ger att användandet av frestelse i den bemärkelse som vi har idag inte är rimlig enligt honom då dessa hör ihop. Jag kommer kort att diskutera de stycken man menar att Jesus ska ha lånat ur eller blivit inspirerad av när han lärde ut, *Vår Fader*, för att visa att det är möjligt att Satan-tolkningen inte fanns från början i den sjätte bönen (se nedan).

³ Hans. Dieter. Betz, *A Commentary on The Sermon on the Mount, including The Sermon on the Plain, Matthew 5:3-7:27 and Luke 6:20-49*, (Hermeneia; Minneapolis: Fortress Press, 1995), 373; Rick. W. Byargeon, “Echoes of Wisdom in the Lord's Prayer (Matt 6:9-13)”, *Journal of the Evangelical Theological Society* 41/3 (1998) 353-365, här sida 354-355; Tord Fornberg, *Evangelium enligt Matteus* (Uppsala: Uppsala Universitet, 1986) 71; Ekenberg, *Vår Fader*, 44.

⁴ Fornberg, *Evangelium enligt Matteus*, 69.

Bönens ursprung

När den historiske Jesus lärde ut *Vår Fader* fanns, som omnämnts ovan, ett rikt antal judiska böner och texter från vilka han kan ha hämtat inspiration. De böner som ofta nämns i litteraturen är:

- Kaddishbönen
- 18 bönen (Amidah)
- Didache

Dessutom menar bl.a. Ekenberg att det finns många stycken i den judiska Tanakh (Gamla Testamentet) som Jesus i och med sin judiska bakgrund borde ha varit bekant med och därför skulle ha kunnat använda som inspiration till bönen *Vår Fader*.⁵ Några exempel på såna texter är:

- Syr 36:4
- Ps 80:4,8
- Ps 119:133
- Ords 30:8
- Ps 7:4-5
- Jes 63:16

Både Fornberg och Ekenberg lyfter även fram Hes 36:23-24 som en möjlig inspirationskälla för bönen. Detta eftersom att helgandet av Guds namn påtalas redan hos profeten Hesekiel vid Israels återupprättande efter den babyloniska fångenskapen.⁶

På nästföljande sida kommer jag att ställa upp de främsta exempel jag har hittat i min undersökning. Jag utgår från ett flertal författare i min uppställning:⁷

⁵ Ekenberg, *Vår Fader*, 45.

⁶ Fornberg, *Evangelium enligt Matteus*, 68.

⁷ Betz, *The Sermon on the Mount*, 373; Byargeon, "Echoes", 355; Ekenberg, *Vår Fader*, 45-47; Sidor s'fat Emet, (Victor Goldschmidt verlag, Basel 1970), s. 49-54, här sida 51-52. Didacheöversättningen är hämtad från: <http://www.alltombibeln.se/bibelfragan/didache.htm> (20180524).

Vår Fader	Ords 30:8-9	Didache	18 Bönen	Kaddish
Fader vår som är i himlarna Må ditt namn helgas Må ditt rike komma. Må din vilja ske, såsom i himmelen också på jorden. ge oss idag det bröd vi behöver. och efterskänk oss våra skulder, som också vi efterskänker de som är skyldiga oss. Och led oss inte in i prövning, utan rädda oss från det onda.	gör mig varken så mätt att jag förnekar dig och säger:>>vem är Herren?<< eller så utblottad att jag stjal och kränker min Guds namn Och gör mig varken fattig eller rik. ge mig bara mitt beskärda bröd, Håll falskhet och lögn ifrån mig.	Vår Far i himlen, må ditt namn hållas heligt. Må ditt rike komma; må din vilja ske på jorden så som i himlen. Ge oss i dag vårt dagliga bröd. Och förlåt oss vår skuld så som även vi förlåter dem som står i skuld till oss. Och led inte in oss i prövningar, utan rädda oss undan det onda.	Bön 9: Välsigna detta år för oss, Herre vår Gud, och alla arter av dess gröda till välgång för oss, giv... Bön 6: Förlåt oss, vår fader, ty vi har syndat, tillgiv oss, vår konung, ty vi har felat, ty du förlåter och tillgiver.	Må alla de böner och bönerop ... av deras himmelske Fader. Må härskarens namn bli upphöjt... Må han låta sitt herradöme råda i vårt liv ... hela Israels hus...

När Betz diskuterar teologin i bönen kan han snabbt konstatera att på grund av att Jesus var jude, måste teologin vara judisk. Han hävdar att det är därför som det finns så många likheter med de övriga bönerna och texterna som nämnts ovan men att man inte kan förutsätta att alla judiska böner hade samma teologi. Betz menar att det man ska förvänta sig är *en* judisk lärares teologi, snarare än hela judendomens, och han argumenterar för att det är möjligt att det inte är Jesus egna insikter det handlar om. Det skulle kunna vara väldigt liknande den ram och det innehåll som Johannes döparen lärde till sina lärjungar. Betz avslutar sin utläggning om den judiska teologin i *Vår Fader* med att

säga att den kan verka väldigt traditionell till en början men vid en närmare granskning framkommer tecken på ett antal avvikelser från den allmänna judiska teologin från Jesu tid.⁸

Många forskare menar att *Vår Fader* är uppdelad i sex (alternativt sju) kortare böner i bönen. Det finns forskare som menar att uppdelningen mellan den sjätte och den sjunde bönen är nödvändig men Hans Dieter Betz menar att den sjunde delen kompletterar den sjätte och därför inte räknas som en egen bön.⁹ Därför benämner jag och kommer att fortsätta benämna bönen, som är uppsatsens utgångspunkt, som den sjätte bönen.

Syftet med den här uppsatsen är inte att diskutera den historiska bönen *Vår Fader*, det fyller dock en funktion för översättningsalternativen att visa på eventuella inspirationskällor och historisk kontext.

Peirasmos

Att ordet *peirasmos* är ett komplicerat ord vilket blir tydligt bara av att försöka översätta det. Ordet kan ha två lexikaliska innebörder: frestelse och prövning.¹⁰ Eskil Franck menar i sin artikel ”Att översätta dubbeltydigheter” att man vid vissa dubbeltydiga ord måste välja vilken innebörd ordet ska ha på målspråket om det inte finns uttryck med en dubbeltydighet som liknar den i källspråket. Enligt Franck är det inte en möjlighet att använda båda orden med alternativstreck emellan eftersom valet, enligt Franck, alltid måste göras. Valet kommer dock medföra att delar av källspråkets konnotationer kommer att gå förlorade i översättningen.¹¹

Det man måste göra för att avgöra vilket av översättningsalternativen som är lämpligast är att undersöka perikopen, alltså hela den sjätte bönen. Man måste också försöka utröna vilken innebörd översättningsalternativet har och vilka teologiska implikationer det ger. Mycket av den litteratur jag har använt mig av i det här arbetet menar att ”testing”, ”trial”, ”prövelse” och

⁸ Betz, *The Sermon on the Mount*, 377-378. På sidorna 380-381 utvecklar Betz sitt resonemang gällande hur teologin i *Vår Fader* skiljer sig mot samtida judisk teologi i synnerhet i den sjätte bönen. Han menar bl.a. att det som han menar är provocerande mot Gud inte skulle vara vanligt i judisk teologi, att ondskan existerar för att Gud inte har låtit de tre första *bönerna i bönen* uppfyllas. Judisk vishetslitteratur antyder enligt Betz att Gud inte skulle ha samröre med ondska medan han påstår att *Vår Fader* hävdar att det är Gud som skulle uppmana människor att synda genom de prövningar Han utsätter dem för. Betz skriver också att den sjätte bönen är ett djärvt sätt att nästintill läxa upp Gud på ett sätt som enligt honom, skulle vara otänkbart i judisk teologi.

⁹ Betz, *The Sermon on the Mount*, 380, 412.

¹⁰ BDAG översätter *peirasmos* som 1: ett sätt att lära sig om någons sanna karaktär (test/prövning), eller 2: Ett försök att få någon att göra något fel (frestelse).

¹¹ Eskil Franck, ”Att översätta dubbeltydigheter - några iakttagelser”, *Svensk Exegetisk Årsbok*, Volym 48 (1983) 102-108, här sida 102.

”prövning” är de mest logiska alternativen.¹² Utöver det anser jag att man bör försöka avgöra om man anser att det är ens karaktär som prövas eller om man frestas att göra något som man vet är fel. Dock har jag funnit att vissa forskare överanalyserar och komplicerar frågan om *peirasmós* så långt att de tar bort meningen med prövningen. Ett exempel på detta finner vi i *Sacra Pagina* av D.J. Harrington, där Harrington gör en redovisning av Matteusevangeliet och ger en kort förklaring av det han anser är kärnan i varje stycke. När han kommer till Matt 6:13 skriver han:

the test: For the idea of God as the one who tests or tries, see
Pss 11:5; 26:2. the test in view here is the final, eschatological
testing through which all must pass¹³

Han fortsätter med att säga att det är den här prövningen man som kristen ber att få klara av. Harrington inleder med att det är Gud som prövar, och att det det gäller prövningen som alla måste klara, den slutgiltiga prövningen. Vidare menar han att det bara bör gå att tolka som en eskatologisk bön om ordet *tou ponerou* översätts maskulint och då refererar till Satan. Harrington för alltså ett resonemang där prövningen man ber att få slippa är en prövning som alla måste klara? För mig faller detta resonemang på att det i slutändan skulle innebära att det inte blir någon prövning alls.

I kontrast till den tidigare nämnda kommentaren så gör John Nolland något som jag menar är väldigt viktigt när man jobbar med den grekiska texten. Nolland inte bara översätter bönen utan ger också förslag på det som skulle kunna vara menat som underförstått i bönen. Nolland verkar liksom Harrington anse att bönen pekar på en kommande prövning då han skriver ”[that which will be] a trial”. Nolland menar alltså att det skulle finnas underförstådd mening i stil med ”inled oss inte i det som kommer att bli en prövning”. Nolland menar att samma tendens till det underförstådda också finns i den andra delen av den sjätte bönen, ”[that which is] evil”: ”rädda oss från [det som är] ont”.

Egentligen säger Nolland och Harrington samma sak gällande själva prövningen, att det är en prövning som ska komma. Det som gör Nollands resonemang lättare att ta till sig är dels att han lägger till de underförstådda meningarna, men framförallt att han inte blandar in ytterligare faktorer. Nolland pekar bakåt i bibeln och visar på ställen där Gud är den som prövar, inte Satan, vilket Harrington inte gör.

¹² Ekenberg, *Vår Fader*, 33.

¹³ D.J.Harrington, *The Gospel of Matthew* (Sacra Pagina 1; Minnesota: The Liturgical Press, 1991) 95.

I kontrast till Nolland och Harrington säger Daniel E Lanier i sin text *The Lord's Prayer* (1900) att bönen handlar om frestelse på samma sätt som Bauer Danker A Greek–English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature, 3rd ed. (Bauer) ger också detta som förslag på ytterligare tolkning, att Jesus ber ”frestelse” för att slippa frestas till misslyckande. Med andra ord, skulle Jesus enligt Lanier be om att slippa frestas att göra det han vet är fel och på så sätt räddas från ”the clutches of the Evil One”.¹⁴

Betz presenterar två tolkningar av ordet *peirasmos* genom tre olika uppslagsverk, nämligen: TDNT, EDNT, och BAGD. Den första tolkningen han lyfter är att det skulle handla om provokation till synd, den andra handlar om test genom yttre omständigheter.¹⁵

Vilka teologiska perspektiv finns det för ordet *peirasmos*? Här är forskarna oense, inte bara vad gäller perspektivet i sig, utan också om vad som motiverar just deras synsätt. Vissa menar att det handlar om den slutgiltiga prövningen medan andra menar att det är prövningar mer generell. En del forskare menar att det bara handlar om prövningar som är så svåra att de riskerar att få människor att vända sig bort från Gud. Somliga menar att det handlar om den slutgiltiga prövningen men bara om ”det onda” översätts maskulint och därmed skulle vara en bön om att få slippa Satan. Utöver dessa olika teorier (vilka bara är ett axplock) så finns det de forskare som menar att det handlar om en faktisk frestelse, men dessa verkar dock mena att bönen inte handlar om varken frestelse eller prövning. Det handlar istället om att få slippa den som frestar, d.v.s. Satan. Vissa menar att det handlar om att få slippa frestas av Satan genom hela livet, medan andra menar att det bara kan vara en bön att slippa frestas i den sista tiden.¹⁶

I min undersökning har jag dock funnit att de flesta forskare varit överens om att den huvudsakliga teologin i bönen (den sjätte i ”Vår Fader”) inte ska förstås som en eskatologisk teologi. De menar snarare att man i stället för att förstå bönen som en bön i sluttiden, ska man förstå den som en bön i stil med ”inled oss inte i prövningar som gör att vi vänder oss bort från dig (Gud)”, alternativt ”inled oss inte i prövningar som vi inte klarar av”. Denna tankegång är lika lämplig oavsett om man översätter *peirasmos* till ”frestelse” eller med ”prövning”.¹⁷

¹⁴ Lanier, David E, ”The Lords Prayer: Matt 6:9-13- A thematic and semantic-structural analysis”, *Chriswell Theological Review* 6.1 (1992) 57-72, här sida 61.

¹⁵ Betz, *The Sermon on the Mount*, 409. De uppslagsverk som presenteras är TDNT, EDNT, BAGD, se förkortningsförteckning.

¹⁶ Lanier, ”The Lords Prayer”, 62, respektive Harrington, *The Gospel of Matthew*, 95.

¹⁷ Robert Gundry, *Matthew: a Commentary of his Literary and Theological Art* (Grand Rapids: Michigan: Eerdmans publishing company, 1982) 109.

Jag menar att frestelse kan härröra till frestaren, vilket i bönen kan tolkas utifrån ett helt annat perspektiv än om ordet prövning används. Det finns givetvis forskare som hellre översätter *peirasmos* med frestelse. Dessa menar att det är en eskatologisk bön som det faktiskt handlar om, men då måste *tou ponerou* översättas ”den onde” istället för ”det onda”.¹⁸

Betz diskuterar en intressant apologi (försvarsskrift) i det här ämnet då han refererar till Werner Foersters och Knut Schäferdieks verk *σατανᾶς* där de hävdar att Gud representerar rättvisa och därför inte testas på ett sådant sätt som kan provocera till att göra onda handlingar. De menar att det skulle vara Satan som frestar medan Gud är den som kontrollerar Satan.¹⁹

Problematiken med sjätte bönen teologi landar alltså i mångt och mycket i hur man väljer att översätta *tou ponerou*, d.v.s. huruvida översättningen görs i maskulinum eller neutrum. Ekenberg och Betz menar att båda alternativen är möjliga. Ekenberg menar även att de olika alternativen är traditionsbundna: i väst har man haft en riktning som är i linje med Augustinus ”det onda” medan i öst-kyrkan har man valt att översätta *tou ponerou* med ”den onde”, det vill säga Satan.²⁰

Matteusevangeliet i övrigt

Även i andra stycken i Matteusevangeliet och deras synoptiska motsvarigheter används ordet *peirasmos*. Dessa nedslag ger en mer övergripande bild av hur ordet *peirasmos* har använts av författarna till dessa tre evangelier samt hur man tidigare har förstått ordet. Detta sker i:

- Matt 4:1,3,7(Mark 1:11-12, Luk 4:1-13)
 - Jesus lojalitet till Gud provas i öknen av Frestaren.
- Matt 16:1(Mark 8:11)
 - Fariséerna och sadukkeerna prövar Jesus genom att begära tecken från himlen.
- Matt 19:3(Mark 10:2)
 - Fariséerna prövar Jesus i frågan om äktenskap och skilsmässa.
- Matt 22:18(Mark 12:15)
 - Fariséerna ville snärja honom genom Herodes anhängare i frågan om skatt till kejsaren.

¹⁸ Harrington, *The Gospel of Matthew*, 95.

¹⁹ Betz, *The Sermon on the Mount*, 406.

²⁰ Ekenberg, *Vår Fader*, 37: Betz, *The Sermon on the Mount*, 413.

- Matt 22:35(Luk 10:25)
 - Fariséerna prövar Jesus gällande vilket som är det största budet.
- Matt 26:41(Mark 14:38, Luk 22:40)
 - Jesus uppmanar lärjungarna att vaka och be att de inte ska utsättas för prövning i Getsemane.

I samtliga fall förutom 4:3, där man har översatt *πειράζων* till ”Frestaren”, används ”prov” som översättning. I Bibel 2000 är det likadant i de övriga synoptikerna. Kontexten för samtliga nedslag jag har gjort i Matteusevangeliet har visat sig vara att Jesus eller lärjungarna har blivit prövade eller varit i en situation där en prövning varit på väg. Jämför man dessa 16 nedslag med 1917 års bibelöversättning så ser man att i 7, alternativt 8, av dessa fall översattes ordet redan då till ”prov/pröva/snärla”. I dessa 16 nedslag ser man tydligt den utveckling jag nämnde ovan som *det tredje problemet*, det vill säga, traditionen av att översätta ”frestelse” vilken övergått i användandet av ”prövning”. De teologiska implikationerna i dessa stycken har alltså, precis som i *Vår Fader*, påverkats av att man avvikit från tidigare översättningstradition.

3. Analys

Litterär kontext

För att bättre förstå bönens språkliga uppbyggnad och översättningsproblematiken är det viktigt att åtminstone ytligt gå igenom bönens kontext. I Matteusevangeliet lär Jesus ut bönen Vår Fader i den del som kallas för ”Bergspredikan”, Matt 5-7. Den kommer efter det att Jesus har lärt lärjungarna och de närvarande hur man ska bete sig, samt gett en glimt av det som komma skall.²¹ Det här är det som kallas för saligprisningarna, där man kan tolka det som att Jesus inte bara ger instruktioner gällande hur man ska vara, utan också berättar om vad som kommer att hända lärjungarna.²² Detta återkommer också senare i Matt 10:16-24, då Jesus talat om får bland vargar, och att ”lärjungen inte är förmer än sin lärare...”. Luk 11:1-4 beskriver en helt annan situation, där ber nämligen lärjungarna Jesus om undervisning i hur man ska be.

I Matteusevangeliet får vi också läsa att Jesus kritiserar dem som ber högt och brett med stora fina ord och klär sig pråligt för att folket ska tycka att de är något att se upp till. Jesus säger, ”När ni ber skall ni inte göra som hycklarna, ... när du ber, gå då in i din kammare...”. Sedan

²¹ Ekenberg, *Vår Fader*, 13.

²² Fornberg, *Evangelium enligt Matteus*, 39-61.

kommer den bön som Jesus undervisar med orden ”Så skall ska ni be”. Det man även bör ha i åtanke är att Jesus lär ut att inte bara rabbla bönerna så att det blir tomma ord, ord som man ska be bara för sakens skull. Tanken och syftet med bönen är enligt honom (Matteusevangeliet) att man ska be med hjärtat om det man behöver. Därför handlar bönen om det som människor behöver för att må bra.

Jesus utsätts som sagt för prov i flera perikoper i Matteusevangeliet, Matt 4:1,3; 6:13; 16:1; 19:3; 22:18, 35; 26:41, både av Satan som kan verka handla som ett ”Guds instrument” när Jesus förs ut i öknen av anden, samt av de skriftlärdade och visa runtom honom. I Mattevangeliet kapitel 4, när Jesus sätts på prov av Satan, är det lojaliteten till Gud som sätts på prov, snarare än hur frestad Jesus kan tänkas vara att förvandla stenar till bröd, kasta sig ut från muren eller ta alla rikedomar som Satan erbjuder honom. Att Jesus ofta prövas kan ses som ett skäl till att man konsekvent bör översätta till prövning. Därför anser jag att det är rimligt att Matteus i kapitel 6 återger Jesus då han undervisade en bön där bedjaren bad om att få slippa såna prövningar eftersom ett misslyckande kan innebära att denna skulle vika bort från Gud.

Bönens struktur

Perikopen där bönen lärs ut och formuleras är en del av Jesu undervisning i Bergspredikan på ett berg i Galiléen. Precis innan åhörarna får höra hur de ska be har Jesus sagt saligprisningar, talat om lagen, och skärpt lagens bud, samt undervisat att man ska älska sina fiender. Efter detta får åhörarna, i Matt 6:5-7, höra att de inte ska göra som hycklarna som ber med många ord och tror att de ska bli bönhörda för dessas skull, som jag skriver ovan. Han säger att man istället ska be i det fördolda där endast Fadern är närvarande. Sedan ger han ramen för hur man ska be:

- I) Vem man ber till; Fadern i himlarna.
- II) En utopisk önskan; Guds rike
- III) Vad man behöver för att må fysiskt och psykiskt bra; Mat för dagen och förlåtelse.
- IV) Vad man vill undvika för att behaga Gud; Frestelse eller Prövning.

I perikopen ges inte bara ramen för själva bönen utan också förutsättningarna för hur man ska be. I denna ram finner vi sex (alternativt sju) böner i bönen. De första tre böner riktas mot Gud och handlar om vad bedjaren vill att Gud ska hjälpa människorna att göra mot Gud:

- (1) Må ditt namn helgas
- (2) Må ditt rike komma.
- (3) Må din vilja ske, såsom i himmel också på jord.

De tre böner som inleder bönen är de som bes för att man ska bli rättfärdig inför Gud.²³ Att man ber om det är en bekräftelse på att man inte kan åstadkomma detta själva utan behöver Guds hjälp, samtidigt som det är ett djärvt sätt att påminna Gud om att Han inte har uppfyllt detta i mänskligheten.²⁴

Nästa uppsättning av böner i bönen består av det man behöver för att fungera som människa och för att samhället ska fungera:

- (4) ge oss idag det bröd vi behöver.
- (5) och efterskänk oss våra skulder, som ock vi efterskänker dem (som är) skyldiga oss.
- (6) Och led oss inte in i prövning.
- (7*) utan rädda oss från det onda.²⁵

Detta är saker människor behöver, som de har fått fram tills idag och behöver få även i fortsättningen.²⁶ Som visats i strukturuppställningen ovan så är de tre sista bönerna det vi behöver och vill enligt punkterna III och IV. Det är viktigt att poängtera att man i den sjätte bönen, underförstått ber om att inte behöva utstå prövningar som *man inte kan klara av*.

Strukturen i bönen är som vi ser tydlig och följer de fyra punkter som redan nämnts. Man ges alltså en tydlig ram och inom den ramen ser vi också sex stycken (alternativt sju beroende på individens synsätt) mindre böner i bönen. Den här ramen är själva kärnan i strukturen och pedagogiken Jesus har när han lär ut hur man ber.

Matt 6:16-18 ger ett tydligare sammanhang som indikerar att man inte ska visa att man går igenom svårigheter även fast man gör det, för att visa omvärlden att man har det svårt. Istället skall man leva som vanligt trots att det är svårt och nöja sig med att den himmelske Fadern vet vad man

²³ Betz, *The Sermon on the Mount*, 375.

²⁴ Betz, *The Sermon on the Mount*, 375.

²⁵ Författarens översättning.

²⁶ Betz, *The Sermon on the Mount*, 379.

genomgår. Ett exempel då detta bör efterlevas är under fastan, vilket är en prövning som gör en starkare.

Språkliga förändringar

En del i det som är intressant med bönen ”Vår Fader/ Fader vår”, förutom det rent teologiska och de olika tolkningsmöjligheterna, är de betydelseförändringar som har skett inom både mål- och källspråken genom åren. De teologiska riktningar som varit ledande har påverkat bönen och dess tolkningsmöjligheter. Det har även de språkliga utvecklingarna under åren gjort; även dessa har påverkat mångfalden av tolkningsmöjligheter som bönen har.²⁷ Ekenberg menar att det är på grund av latinets utveckling under 1000-talet som man började laborera med ordets betydelse. Fram till dess var det enligt honom ”prövning” som var den vedertagna tolkningen av ordet.

Om man utgår från Anders Ekenbergs text om just den perikop som den här uppsatsen behandlar, d.v.s. den sjätte bönen, ser man hur mycket språket har påverkat både bönen och dess teologi. Man bör utgå ifrån att när Jesus ska ha bätt och lärt ut bönen både i Matteus- och Lukasevangelierna så var det på det talade språket, alltså arameiska. Undervisningen skedde inte på grekiska eller hebreiska, vilka är skriftspråk och de språk som användes då man nedtecknade Bibeln. Det faktum att man nedtecknade bibeln på ett sekundärt språk innebär direkt en utveckling bort från ursprungsbönen, den som Jesus faktiskt lärde ut. Då det finns ord i grekiskan som mer specifikt har betydelsen ”frestelse” än just *peirasmōs*, såsom *deleazo*, *proselkyo* och *thelgo* är det nog inte helt ologiskt att anta att man valde *peirasmōs* av en orsak.²⁸ Ekenberg menar att det är mer troligt att Jesus ska ha använt något semitiskt ord såsom [*nissyōn*] (aramaiska) eller [*massāh*] (hebreiska), som han menar nästan alltid betyder ”prov” eller ”prövning”.²⁹

Vidare i Ekenbergs utläggning finner man ytterligare belägg för att språkets utveckling har förändrat bönen. Han menar nämligen att det var först vid latinets intåg i den kristna kyrkan som ordet ”lockelse – frestelse” togs i bruk på allvar.³⁰ Det finns dock belägg som visar att de tidiga kyrkofäderna inte var alltför ovana med bruket av den tolkningen i den "sjätte" bönen.³¹

²⁷ Ekenberg, *Vår Fader*, 33.

²⁸ Ibid. 33.

²⁹ Ibid. 33.

³⁰ Ibid. 32.

³¹ Ibid. 32. Här hänvisar han till en rad kyrkofäder och reformatorer, bl.a. Tertullianus, Cypranus, Augustinus och Melanchton.

Översättning

Om man gör en översättning av grundtexten som den återfinns i Matt 6:9-13 och sätter den i ett läsligt format så får man ett stycke som ser ut såhär (jag kommer att bortse från första meningen ”så här ska ni be” då den inte är av relevans för uppsatsen):

Fader vår som är i himlarna

Må ditt namn helgas

Må ditt rike komma.

Må din vilja ske, såsom i himmelen också på jorden.

ge oss idag det bröd vi behöver.

och efterskänk oss våra skulder, som också vi efterskänker de som är skyldiga oss.

Och led oss inte in i prövning, utan rädda oss från det onda.

Det som jag kommer att fokusera på här är den fjärde punkten i den struktur som Jesus använder: vad man vill undvika för att behaga Gud. Nedan följer en ordning som är från min översättning samt 1917 års bibelöversättning, Bibel 2000, English Standard Version och New Revised Standard Version.

	Egen översättning	1917 års bibelöversättning	Bibel 2000	English Standard Version	New Revised Standard Version
1	Led in	Inled	Utsätt	Lead us	Bring us
2	Prövning	Frestelse	Prövning	Temptation	Trial
3	Rädda	Fräls	Rädda	Deliver	Rescue us
4	Det onda	Ondo	Det onda	Evil	The evil one

De ord jag kommer att fokusera på här är framförallt 1: inled/utsätt och 2: frestelse/prövning. Detta för att kunna diskutera vissa alternativ för 1 men framförallt för att kunna analysera 2.

Meningen καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν i sin helhet kan översättas på flera sätt på svenska:

A: och utsätt oss inte för prövning, Bibel 2000.

B: och inled oss icke i frestelse, 1917 års översättning.

I de engelska översättningarna använder man:

C: And lead us not into temptation, English standard version.

D: And do not bring us to the time of trial, New Revised Standard Version.

Perikopen ska enligt min översättning lyda:

Och leda/föra oss inte in i prövning

Inled/Utsätt

För att undersöka teologin i den sjätte bönen, är det av intresse att diskutera det första ordet i min uppställning ovan, εἰσενέγκης (*eisenengkēs*). Det här ordet översätts i Bibel 2000 till ”utsätt” och i 1917 års bibelöversättning till ”inled”. I engelskan har man översatt det till ”lead us” eller ”bring us”. Oavsett om man översätter med grekisk-svensk ordbok eller BDAG så får man samma tre förslag på översättningar: ”bära in”, ”föra in” och ”inleda”. Den första översättningen är mer aktiv än de andra två och visserligen skulle det inte vara omöjligt att en kristen person skulle kunna be ”bär inte in mig till en prövning” men det tar bort den fria vilja som Gud enligt kristen tro har gett människor.

I Bibel 2000 är att man har valt att använda ordet *utsätt* istället för *inled*, vilket är en alternativ översättning till 1917 års bibelöversättning där det är översatt till ”inled oss icke i frestelse”.³²

Valet av verbet ”utsätta” istället för ”leda in” blir därmed inte bara är en förenkling av språket utan ett medvetet val av bibelkommissionen för att poängtera att det är något allvarligt som händer.³³ Alternativt har det också en teologisk tolkning för att undvika ordet frestelse, vilket kan hänvisas till Frestaren. Vi kanske inte i dagens språkbruk anser att bli frestad och prövad är likvärdiga svårigheter att möta.

³² Ekenberg, *Vår Fader*, 37.

³³ Ibid. 37.

Ur ett teologiskt tolkningsperspektiv kan man tänka sig att ”utsätt oss inte för prövning” är lättare att förstå och mindre kopplat till djävulen, då djävulen ofta tilltalas som ”Frestaren”. Att frestelse är en direkt hänvisning till Frestaren menar även Luther.³⁴ Luther är dock svår att förhålla sig till när det gäller den sjätte bönen eftersom han vacklar fram och tillbaka: det handlar om Satan, det handlar inte om Satan.³⁵ Som vi kan se översätts ord 4, *tou ponerou* i uppställningen ovan som ett generellt ont eller en mer personifierad ondska. För att översätta *tou ponerou* till Satan, måste man från källtexten tolka ordet som maskulint, vilket är vanligare i östkyrkan än i västkyrkan.³⁶ I västkyrkan är det vanligare att man tolkar *tou ponerou* i dess neutrumform, vilket indikerar ett mer generellt ont. I uppställningen ovan kan vi se att de vanligaste kopplingarna till att detta ord skulle översättas till en personifierad ondska, hör ihop med hur framförallt ord 2, *peirasmos*, men även ord 3, *ruomai*, har översatts. De översättningar där *peirasmos* översatts och tolkats till ”temptation” eller ”frestelse” är de översättningar man oftast har kopplat *tou ponerou* till Satan som ”the tempter” eller ”frestaren”. Då det flesta bibelöversättare och bibelforskare verkar vara av uppfattningen att det är Satan och inte Gud som frestar. Det enda undantaget enligt uppställningen är NSRV där man valde ”den slutgiltiga prövningen” som översättning för *peirasmos* istället för ”temptation”. I de versioner där man valt ”prövning” och ”rädda” har man även översatt *tou ponerou* till ett mer generellt ont.

I uppställningen ovan ser vi även att tre av fyra översättningar använder ordet ”inled” eller en synonym till detta. Enligt BDAG är detta korrekt då ord 1, *eisenengkēs*, har ett flertal översättningar, varav ”utsätt” inte är en. Att översätta detta ord som ”inled” borde därmed bättre överensstämma med Jesus språkbruk och även kunna ge en hänvisning till de tillfällen då Jesus blev ledd ut i öknen för att frestas av Satan.³⁷ Harrington för ett liknande resonemang men underbygger det med en eskatologisk teologi. Han menar att det handlar om ett eskatologiskt test och att det ur ett eskatologiskt perspektiv då är mer rimligt att det faktiskt handlar om Satan.³⁸ Problemet med Harringtons resonemang om prövningen i allmänhet är hans tolkning att det är en prövning som alla måste klara av, vilket tar bort behovet av prövningen i min mening och därför är ett ohållbart resonemang. Vi ser även att man i New Revised Standard Version (NSRV) har valt en eskatologisk

³⁴ Martin Luther (Gunnar Mimer, övers), *Kommentar över bergspredikan* (Malmö: Artos Bokförlag, 1990) 140.

³⁵ Ekenberg, *Vår Fader*, 32.

³⁶ Betz, *The Sermon on the Mount*, 413.

³⁷ Stig Lindhagen. *Matteus Evangelium, en kort utläggning*. (Stockholm: Aktiebolaget Tryckmans, 1966) 57.

³⁸ Harrington, *The Gospel of Matthew*, 95

väg i då man inte bara har valt ordet *trial* utan även förtydligat med *time of trial*. Dessutom har NSRV valt att gå samma väg som Harrington då de har valt att översätta till *the evil one*, och därmed valt att översätta *tou ponerou* som maskulinum, samt tagit bort en del av den fria tolkningen som funnits i English standard version (ESV).³⁹

Sven Herner menar i sin kommentar från 1931, att då Gud ”inleder” så görs människan mottaglig för sina egna möjligheter att uppfylla sina själviska begär och lockelser.⁴⁰ Gud utsätter alltså inte, ingen blir enligt Herner utsatt för varken frestelse eller prövning av Gud, däremot kan Gud föra in en människa i prövning, skulle människan bli frestad menar Herner att det beror på människans natur och sin egen lockelse.

Herner menar också att det är därför som Jesus låter sina lärjungar be att de inte ska hamna i frestelse. Herner går inte in på djupet i sin diskussion gällande om det rör sig om en eskatologisk bön eller inte och han diskuterar bara väldigt kort huruvida ”ondo” ska översättas maskulint eller i neutrum. I denna diskussion drar han dock slutsatsen att det handlar om ”det onda”.⁴¹ Han är dessutom tydlig med att översättningen av *eisenengkēs* ska vara ”inled” med de efterföljande möjligheter som det ordet ger i bönen.

I Bibel 2000 används ordet *utsättas*. Jag finner detta problematiskt då detta indikerar att subjektet blir ofrivilligt påverkat. Ordet ”utsätt” blir med tanke på och hänsyn till översättningsmöjligheterna enligt resonemanget ovan, och den kristna trons fria vilja ologiskt. Det är en prövning i sig att välja att utsätta sig själv för en frestelse eller en prövning. Som jag skrivit ovan skulle det vara mer logiskt i kontrast till den fria viljan att man visas möjligheten till frestelse/prövning snarare än att få den serverad.

Skydda oss från det onda/den onde

För att förstå den sjätte bönen och dess teologi är det nödvändigt att också undersöka de övriga ord i bönen som ger mer än en översättningsmöjlighet. Jag kommer här att kort redovisa vad jag har funnit i min undersökning av ordet *tou ponerou* ”den onde”, ”det onda”, då tolkningen av detta påverkar tolkningen av *peirasmōs*.

Gällande substantivet τοῦ πονηροῦ, ”det onda”, ”den onde”, står det i originaltexten i maskulinum/neutrum genitiv, singular och betyder ”fördärvad”, ”sjuk”, ”ond”, ”svår”. Eftersom

³⁹ Harrington, *The Gospel of Matthew*, 95.

⁴⁰ Sven Herner, *Bibeln med förklaringar* (Aktiebol. Skånska Centraltryckeriet, Lund, band III, Boerlius, 1931) 67.

⁴¹ Herner, *Bibeln med förklaringar*, 67

bönen kommer från ett semitiskt språkarv så menar Fornberg att formen är neutrum snarare än maskulinum.⁴² Det skulle dock inte vara svårt att från ett rent teologiskt perspektiv argumentera för att man bör använda den onde, istället för det onda. Många forskare menar att det är rimligt att anta denna ståndpunkt då det i nästa led går att koppla bönen till Frestaren, d.v.s. Satan. Detta är av stor vikt eftersom man teologiskt kan hävda att frestelse hör till Frestaren medan frälsningen hör till Frälsaren, som jag diskuterat i stycket inled / utsätt. Gundry och Harrington delar båda denna åsikt, och menar att $\pi\omicron\nu\eta\omicron\upsilon$ helt klart anspelar på ”the evil one”. Gundry menar dock att det inte bara har att göra med Frestaren som ”den onde” att göra, utan att det också andelar på den onda tid som Jesus och lärjungarna befann sig i.⁴³ Harrington menar att $\pi\omicron\nu\eta\omicron\upsilon$ anspelar på ”the evil one”, även om också han anser att ordet är tvetydigt. Harrington menar dock att om man ska se den sjätte bönen som eskatologisk, vilket han gör, så bör man tolka det som att kopplingen är mot Satan.⁴⁴ I kontrast till detta anser Betz att det inte handlar om ”den onde” utan ”det onda runt omkring oss och i oss själva”, vilket jag till större grad håller med om.⁴⁵

Det är många faktorer som måste tas i beaktning men det är fullt möjligt att bönen skulle anspela på Satan här, det vill säga en personifierad ond makt. Betz antyder som vi redan har sett (i Forskningsläget) att Satan får vara ett verktyg för Gud när det gäller frestelser. Ett exempel på denna relation finns i Job 1:12, 2:6 där Gud och Satan för en dialog gällande Jobs trofasthet. I dialogen framgår det tydligt att Satan svarar till Gud, då den senare är den som sätter gränserna för hur hårt Satan får pröva Job. Job prövas så hårt att han frestas att vika av från Gud, men han lyckas ändå hålla kvar vid sin tro.⁴⁶ Betz argumenterar dock, i enlighet med Fornberg för att det är en orimlig tolkning här pga det semitiska språkarvet.

Som redan har diskuterats så är *tou ponerou* skrivet i maskulinum/neutrum och kan översättas på olika sätt. Vilken översättning som föredras relaterar Ekenberg till den kyrkliga tradition den kristne skulle bekänna sig till. Ekenberg menar att det är vanligare att man i östkyrkan översätter maskulinum och västkyrkan översätter neutrum. Tolkningstraditionen ger alltså enligt Ekenberg att västkyrkan ber att få slippa ondska mer generellt medan östkyrkan ber att få slippa

⁴² Fornberg, *Evangelium enligt Matteus*, 69.

⁴³ Gundry, *Matthew*, 109.

⁴⁴ Harrington, *The Gospel of Matthew*, 95.

⁴⁵ Betz, *The Sermon on the Mount*, 380, 412.

⁴⁶ Ibid. 407.

djävulen.⁴⁷ Betz erbjuder en intressant medelväg där han menar att det onda bara är möjligt eftersom de tre första bönerna inte är uppfyllda.⁴⁸ Han menar att det här stycket inte anspelar på Satan utan snarare att ondskan skulle uppstå genom att Gud inte har uppfyllt sin frälsning av jorden.⁴⁹

Herner skriver att redan det äldre Israel inte var främmande för tanken att Gud skulle kunna uppmana till synd. Herner skriver också att det inte var att föredra att tänka på Gud som uppviglare till synd, och att man därför i det sammanhanget började prata om Satan som Frestaren. När man läser Herners utläggning så ser man en teologi som inte skiljer sig särskilt mycket från den vi lever i idag. Herner menar till exempel, precis som man gör idag, att Gud inte frestar. Han använder också samma bibelreferat, Jak 1:13-14, redan 1931 som man gör idag för det uttalandet.⁵⁰ Däremot så menar han att man kan föras in (inledas) i sådana förhållanden av Gud att man skulle kunna lockas (frestas) av sina egna begär. Herner menar att när Gud prövar gör Gud det för att man ska vilja bekämpa det onda och kämpa för det goda. Här byter Herner begrepp ett kort ögonblick innan han återgår till att frestelserna kan leda till synd.⁵¹

Herner gör tydlig skillnad mellan prövning och frestelse. Han nämner den ena ”prövning” bara vid ett tillfälle i sin utläggning men han skiljer det då väldigt starkt från ”frestelse”. Prövningarna är något gott, menar Herner, medan frestelse tycks vara något ont.⁵² Att frestas är alltså inte bra även om man skulle utstå prövningar under frestelsen. Herner menar att det uppenbara med frestelse är att härleda det till Satan, vilket har gjorts under en lång tid i kyrkans historia.

Teologiska perspektiv på ”peirasmos”

Peirasmos är ett svårt ord att tolka. Inte minst för att det har två olika betydelser i det svenska språket, men även för att det får starka implikationer oavsett vilken översättning man väljer. Franck poängterar i sin text ”Att översätta dubbeltydigheter”, svårigheten med dubbeltydighet i just

⁴⁷ Ekenberg, *Vår Fader*, 37.

⁴⁸ Betz, *The Sermon on the Mount*, 412.

⁴⁹ Ibid. 412.

⁵⁰ Sven Herner, *Bibeln med förklaringar*, 67.

⁵¹ Ibid. 67.

⁵² Ibid. 67.

översättningssammanhang.⁵³ Gällande ordet *peirasmos* ger översättningen av ett ord upphov till ett flertal teologiska tolkningar och implikationer, såsom visas nedan.⁵⁴ Dessutom är det dubbeltydigt på ett sätt som innebär att oavsett vilken översättning man väljer så går det att fortsätta tolka in fler betydelser. Det finns belägg för samtliga av de nedanstående varianterna:

- Frestelse - en prövning som är så svår att den får personen att medvetet göra fel och därmed avvika från Guds väg⁵⁵
- Frestelse - att bli frestad av Frestaren på ett sådant sätt att man faller bort från Guds nåd⁵⁶
- Prövning - svåra prov, tester av personens karaktär och lojalitet⁵⁷
- Prövning - svåra prov, tester där Gud skulle leda in personen i situationer som är svåra men underförstått inte så svåra att personen skadas eller frestas att vika av från Guds väg⁵⁸
- Prövning - den sista tidens prövningar med hungersnöd, jordskalv etc. ⁵⁹
- Prövning - erfarenheter som är så svåra att bedjaren är rädd att tappa tron på Gud⁶⁰

Betz är väldigt tydlig i sin redogörelse gällande tolkningen av *peirasmos*, att det ordet hör ihop med och därför kompletterar tolkningen av *tou ponerou*.⁶¹ Han menar också att ondskan som är aktuell i bönen inte är en referens till Satan, enligt honom är det istället ett sätt att påpeka att Gud skulle vara källan till det onda då denne inte har uppfyllt de tre första *bönerna i bönen*.⁶² Betz menar att enbart

⁵³ Bibel 2000 med noter gör ett försök att lösa problemet genom att i notapparaten ge den alternativa översättningen av dubbeltydiga ord.

⁵⁴ Franck, ”Att översätta dubbeltydigheter”, 107.

⁵⁵ BDAG, översättning 2: Ett försök att få någon att göra något fel (frestelse).

⁵⁶ Betz, *The Sermon on the Mount*, 380. Här argumenterar han för att det är möjligt men bevisningen är inte övertygande för det.

⁵⁷ BDAG, översättning 1: ett sätt att lära sig om någons sanna karaktär (test/prövning).

⁵⁸ Betz, *The Sermon on the Mount*, 380-381. Han argumenterar dock för att det inte är något egentligt behov att be på ett sådant sätt.

⁵⁹ Fornberg, *Evangelium enligt Matteus*, 69: Matt 24: 3-28.

⁶⁰ Bibeln, övrigt SOU 2000:100 s. 3145-3146, här sida 3146.

⁶¹ Betz, *The Sermon on the Mount*, 380.

⁶² Att det inte skulle handla om Satan stöds av bland andra Fornberg, *Evangelium enligt Matteus*, 69: Ekenberg, *Vår Fader*, 38.

genom att ondskan existerar i världen så blir mänskligheten genom prövningar frestad att synda.⁶³ Betz menar att teologin i versen innebär att Gud ställs inför ett val: att finna sig i att beblanda sig med ondska, eller att helt ta bort den och på så sätt uppfylla sin roll som rättfärdighetens bevarare.⁶⁴

Som vi sett tidigare i uppsatsen finns det en eskatologisk tolkning i bönen. Luz menar i sitt verk, *Matthew 1-7: a commentary* (1990), att det är just sjätte bönen som ger det perspektivet. Han menar att *peirasmos* skulle vara kopplat till den sista tiden prövningar men bara om man skulle översätta *tou ponerou* i maskulinum den onde, vilket Luz, precis som Fornberg menar, inte var ett tilltal som användes på Satan vid den tiden.⁶⁵

Fornberg är en av de som anser att hela Matt 6:13 är dubbeltydig och påpekar, likt Betz, att bönen måste tolkas som en helhet, för att avgöra om man anser det vara en eskatologisk bön eller en inomvärdslig sådan ur översättarens perspektiv. Luz menar dock att det i stort sett inte finns några bevis alls varken i Matteusevangeliet eller i den judiska kontexten på att det skulle handla om en eskatologisk prövning. Han konstaterar att ”Neither in Jewish apocalyptic nor in the New Testament is *πειρασμός* an apocalyptic technical term”.⁶⁶ Luz är även han av åsikten att det inte är troligt att *tou ponerou* skulle anspela på en förkroppsligad Satan.⁶⁷

4. Diskussion

Hittills har jag visat att bönen är komplex och har flera olika tolkningsmöjligheter utifrån de olika perspektiv som har diskuterats i denna undersökning. *Peirasmos* kan alltså översättas som ”prövning” i förhållande till antingen ”den onde” eller ”det onda,” eller som ”frestelse” i förhållande till ”den onde” eller ”det onda.” Av dessa fyra översättningsmöjligheter har jag funnit att de minst förekommande kombinationerna är

- Prövning – den onde
- Frestelse – det onda

⁶³ Betz, *The Sermon on the Mount*, 381. ”Evil has its origin and consists of the totality of human failures”.

⁶⁴ Betz, *The Sermon on the Mount*, 381.

⁶⁵ Luz, Ulrich, *Matthew 1-7: a commentary* (Edinburgh, T.&T. Clark, 1990), 384-385.

⁶⁶ Ibid. 384.

⁶⁷ Ibid. 385.

Detta är också de alternativ jag finner minst rimliga, enligt analysen ovan och förda teologiska resonemang.

Två mer vanligt förekommande tolkningar är istället:

- Frestelse – den onde
- Prövning – det onda

Att det förhåller sig på det här sättet går att utläsa i flera stycken i Bibeln, såsom Abrahams prövning, Jakobs brev, etc. Abraham bedöms enligt Bibeln rättfärdig av Gud då han bestod den *prövning* som Gud utsatte honom för. I Jakobs brev 1:2-14 ser vi en hel del nyttjande av ordet *peirasmos*, och båda tolkningarna ”prövning” och ”frestelse”, förekommer i den svenska översättningen. En tolkning av ordet behöver dock inte utesluta den andra. Jag menar att ”frestelse” snarare handlar om vad som kan hända då man genomgår en prövning men inte klarar den. Det är då frestelsen blir ett faktum: man frestas att göra saker man vet är fel för att man har misslyckats i prövningen. Författaren till Jakobs brev skiljer tydligt på *peirasmos* i förhållande till Gud och *peirasmos* i förhållande till människor. Det används på ett sätt som förklarar vad ordet innebär i de olika sammanhangen. Författarens poäng är att Gud prövar men eftersom Gud inte kan frestas av det onda så kan Gud heller inte fresta. Med människor är det dock annorlunda, då dessa enligt författaren kan frestas.⁶⁸ Kontentan blir då att Gud prövar oss och om vi inte klarar prövningen kan vi frestas att begå handlingar som vi vet är fel. Med andra ord frestas vi av det onda i oss själva.

Dessa stycken, och fler därtill, indikerar samma sak och är i min mening orsaken att de två första tolkningsalternativen sällan förekommer. ”Frestelse” och ”Gud” hör inte ihop, liksom orden ”prövning” och ”den onde” inte hör ihop. Däremot hör orden ”prövning” och ”Gud” samt ”frestelse” och ”den onde (frestaren)” ihop. Dessa ordpar återfinns konsekvent tillsammans i bibeln, oavsett om man vid översättningen avser prövning eller frestelse. Det gäller också oavsett om prövningen är i närtid eller om det som avses är den slutgiltiga prövningen.

Upphovsmännen till de flesta tolkningar som har diskuterats ovan är ense om att det är Gud som är den ytterst ansvarige för bönen uppfyllande. Gud blir därmed otvivelaktigt subjekt för bönen. Eftersom många stycken i bibeln är överens om att Gud prövar men inte frestar kan vi därför se att:

⁶⁸ Betz, *The Sermon on the Mount*, 407.

1) Det är inte sannolikt att bönen skulle handla om *frestelse* i den bemärkelse av ordet som vi har haft i Sverige sedan 1800-talet.⁶⁹ Den bemärkelsen är, som vi ser i Ekenbergs arbete, *lockelse*, vilket förutom att innebära att man blir *frestad* även har konnotationer av att man blir *övertalad*. Behövs någon övertalas så diskuterar den personen möjligheten att göra något som man kanske vet är fel med sig själv, eftersom man blir just lockad. Detta kan leda till att man utför onda handlingar av olika slag, av den anledningen att det är lättare att göra ont än att utstå prövningen och lägga ner den tid, kraft och energi som det skulle kräva.

2) Det är inte sannolikt att det är den onde som bedjaren vill undvika, utan snarare de onda begär som finns hos människor och en allmän ondska som människor inte klarar av att hantera utan att vända sig bort från Gud. Två exempel på sådan ondska hittar vi hos Betz.⁷⁰ Givetvis kan man argumentera vidare med Betz apologi och hävda att man ber Gud att slippa bli utsatt för prövningar av Satan. Eftersom Fornbergs argumentation visar oss att ”den onde” inte var ett vanligt semitiskt uttryck för Satan när Jesus ska ha varit verksam, är dock detta sannolikt inte vad som avsågs vid nedtecknandet av *Vår Fader*. Jag, menar att det i enlighet med Fornbergs resonemang ovan, inte är rimligt att det skulle vara den onde som det handlar om här.⁷¹

Att man i NT81 har valt ordet utsatt, skapar alltså, som visats genom bland andra HERNERS resonemang, problem inte bara vad gäller översättningen utan även teologin. Jag har i min undersökning inte sett något som indikerar att det är en direktöversättning utan snarare ett valt ord.⁷² Ekenberg menar att ordet valdes för att man ville visa att det är något stort som inträffar. Det valet innebär dock att man öppnade för möjligheten att Gud inte bara skulle vara en ledande vägvisare, utan dessutom någon som utsätter och påverkar människor aktivt.⁷³

Jag har funnit starkare bevis för den tolkningen av *Vår Fader*, samt för det teologiska resonemanget att Gud inte frestar, utan det gör istället Frestaren. Däremot så ”låter Gud prövningarna komma för att sporra...” och man kan, enligt HERNER, ges möjligheten att ge efter för

⁶⁹ Ekenberg, *Vår Fader*, 33.

⁷⁰ Betz, *The Sermon on the Mount*, 406: ”’evil heart’ or the ’evil inclination’ (yēšer hārā’) of rabbinic Judaism, or the ’evil spirits’ of the Qumran texts.”

⁷¹ Fornberg, *Evangelium enligt Matteus*, 71.

⁷² Ekenberg, *Vår Fader*, 37.

⁷³ Ekenberg, *Vår Fader*, 37.

sina begär, men det betyder inte att man måste följa dem.⁷⁴ Det här gör att man också prövas när man ställs inför valet att följa sina lockelser eller att välja ett annat alternativ. Ordet *peirasmos* som prövning kommer alltså i bruk redan i det att man leds till förutsättningar som kan ge upphov till synd. *Peirasmos* är inte uttalat översatt till ”prövning” eller ”frestelse” i Hernalders utläggning. Däremot är det tydligt att rådande teologi och tradition då han skrev sin kommentar var att det var frestelse som var gällande och att det pekar på Satan eller individens egna svagheter.

Min slutsats gällande detta är att det är rimligt att, med de bevis som har visats, tolka Gud i sammanhanget *Vår Fader* som en vägledare snarare än direkt utsättande. Denna slutsats baseras på att ordet *peirasmos* inte är det tydligaste grekiska ordet för att få betydelsen ”frestelse”; att ordet *eisenengkēs* inte har den lexikala översättningen ”utsätt”; samt att ”den onde” inte var ett uttryck för *Satan* i den kontext som Jesus ska ha befunnit sig i. Jag kan därmed även dra slutsatsen att Gud prövar människor, men inte frestar dem.

5. Sammanfattning

Det ord som den här uppsatsen kretsar kring är *peirasmos*, samt hur det kan översättas i samband med *tou ponerou*. Uppsatsen har haft som syfte att diskutera främst översättningsmöjligheterna för ordet *peirasmos* och vad det skulle kunna få för implikationer. Den har visat på det som jag väljer att kalla översättarens problem, då vi har ett språk som svenskan där vi måste välja den ena eller den andra översättningen av det ursprungliga grekiska ordet. Den har också visat hur det ena ordets översättning påverkar det andra och hur bönen som helhet påverkas av det. Utöver det rent översättningsproblematiska har uppsatsen också diskuterat dubbelheten i att *peirasmos* kan anspela på frestelser och prövningar här och nu, eller i den yttersta tiden, vilket då ger bönen en mer eskatologisk innebörd. Det har kort diskuterats hur man har översatt och tolkat bönen *Vår Fader* förr, samt när det har skett större avvikelser i översättningstraditionerna. Uppsatsen har även visat hur man valt att översätta bönen i ett par engelskspråkiga biblar för att visa på nyanser även där.

Utifrån Betz och Fornberg har den judiska kontext som den historiske Jesus befann sig i diskuterats och även fått vara avgörande i min tolkning av vilken översättning som, med vårt språkbruk i Sverige idag, är mest lämplig. Jag har kommit fram till att det teologiska perspektivet i bönen inte rör ”den onde”, d.v.s. Satan utan syftar till snarare prov, prövningar och test som kan tänkas vara för stora för kristna att hantera. Tillsammans med min slutsats att ”utsätt” inte är en

⁷⁴ Hernalders, *Bibeln med förklaringar*, 67.

lämplig översättning av ordet *eisenengkēs* anser jag det mest lämpligt för människor i Sverige att förstå betydelsen som ”Och led oss inte in i prövning,” i den sjätte bönen i *Vår Fader*.

Utifrån det, jag har kommit fram till i min undersökning samt det logiska i att man skulle be en Gud som prövar att inte pröva en, snarare än att be en Gud som inte frestar att inte fresta en, menar jag att en översättning som använder ordet ”prövning” i förhållande till det onda är den tolkning som är att föredra.

6. Bibliografi

Biblar och grundtexter:

Bibel 2000, (Stockholm: Verbum, 2004).

The Greek New Testament, (utg. av K. Aland *et al*, 4 rev. uppl., Stuttgart: Deutsch Bibelgesellschaft/ United Bible Societies, 2001).

Bibel (1917).

English Standard Version (2001).

New Revised Standard Version (1990).

Sidor s’fat Emet, (Victor Goldschmidt verlag, Basel 1970), s. 49-54.

<http://www.alltombibeln.se/bibelfragan/didache.htm> (20180524).

Bibeln, övrigt SOU 2000:100 s. 3145-3146.

Uppslagsverk:

Bauer, Walter, Danker, Frederick W, Arndt and Gingrich (BAGD). *A Greek–English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, (Chicago, University of Chicago Press, 2. utgåva, 1979).

Bauer, Walter, Danker, Frederick W, Arndt and Gingrich (Bauer-Danker lexicon). *A Greek–English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, (Chicago, University of Chicago Press, 3. utgåva, 2002).

Blomqvist, Jerker, och Jastrup, Poul Ole, *Grekisk-Graesk Grammatik*, (Köpenhamn, Akademisk Forlag, 3. utgåva. 2. upplaga, 2009).

Heikel, I. och Fridrichsen, A., *Grekisk-Svensk ordbok till Nya testamentet och de apostoliska fäderna*, (Uppsala: Universitetstryckeriet, omtryckt 2010).

Bibelkommentarer:

Betz, Hans Dieter, *A Commentary on The Sermon on the Mount, including The Sermon on the Plain, Matthew 5:3-7:27 and Luke 6:20-49*, (Hermeneia; Minneapolis: Fortress Press, 1995).

Ekenberg, Anders, *Vår Fader eller Fader vår Herrens bön i bibel och gudstjänst* (Svenska Bibelsällskapets skriftserie 1; Uppsala: Svenska Bibelsällskapet, 2007).

Fornberg, Tord, *Evangelium enligt Matteus* (Uppsala: Uppsala Universitet, 1986).

Gundry, Robert, *Matthew: a Commentary of his Literary and Theological Art*, (Grand Rapids, Michigan, Eerdmans publishing company, 1982).

Harrington, Daniel J, *The Gospel of Matthew*, (Sacra Pagina 1; Minnesota: The Liturgical Press, 1991).

Herner, Sven, *Bibeln med förklaringar* (Aktiebol. Skånska Centraltryckeriet, Lund, band III, Boerlius, 1931).

Lindhagen, Stig, *Matteus Evangelium, en kort utläggning*. (Stockholm: Aktiebolaget Tryckmans, 1966).

Luther, Martin, (Gunnar Mimer, övers), *Kommentar över bergspredikan*. (Malmö: Artos Bokförlag, 1990).

Luz, Ulrich, *Matthew 1-7: a commentary*, (Edinburgh, T. och T. Clark, 1990).

Artiklar:

Byargeon, Rick W, "Echoes of Wisdom in the Lord's Prayer (Matt 6:9-13)", *Journal of the Evangelical Theological Society* 41/3, (1998), s. 353-365

Franck, Eskil, "Att översätta dubbeltydigheter - några iakttagelser", *Svensk Exegetisk Årsbok*, Volym 48, (1983), s. 102- 108

Lanier, David E, "The lords prayer:Matt 6:9-13- A thematic and semantic-structural analysis", *Chriswell Theological Review* 6.1, (1992), s. 57-72